

quām illos dicendi modos auctor usurpasset. Quia Salomon spousus amore incensus erat, affectus suis aliquāti vehementius, et quasi audaciū expressi, quasūtū similitudinibus et metaphoris, quas nature, atque ingenio hebrei sermonis, et Orientalium consuetudini admodum ab uso nostro remote, concedi necesse est; persona tamen quam sponsus gerebat in Cantico, modo pastoris, modo regis, modo fratris accommodatis. Nostrates amatores vulgo solis, luce, aureo, stellarum, ocelli, coreuli et praeordiorum, si velitis, et vita, afflīcti id genus nominibus sponsam vocant, eisque postulitidūne commendare, suumque amorem testari ex quādam harum ferme rerum specie solent. Hebreis verò sua peculiaris erat et amoris sui declarandi, et pulchritudinis sposa celebrande ratio: ab ea non discessit Salomon pro gentis sue more, eaque Christi et Ecclesiae laudes dicere voluit. Quid si moliores quidam dicidi modi legentum aures offendere videantur; idēo evidenter sit ad res divinas sub humanis figuris latentes animū esse avocandū, et aliud plānū studium ponendum in hujus libri lectiōne, quām ad Grecorum ac Latinorū moliora epithalamia legenda afferatur. Quocirca, eam epithalamium istud ad diversam multo normanū compositionis sit, ac greca et latina scribantur, nemini mirum esse debet, si plura neque Salomon neque sponsus convenient, et tam variae indicantur veluti in scenā personæ. Nam sepi scriptores sacri veteris Testamenti figuram et typum deserunt, et ad rem significatam illuc rapiuntur, ex quo fit, non omnia que scribunt in typū et figuram quadra. Sic de Davide, de populo Hebreo, exempli gratia, cum sermo haberet corpori, exemplū ad M̄ssiam, ad novam legem transferetur, et ita translatu typo aptè non convenit. Sed sicut ad re quis inde colligeret Davidem, ac populum Hebreum figuram non esse Messiam et Christiani populi, nullū in literā ita his habet; ita immēritō in re nostra negat conjugium Salomonis typum esse conjunctionem Christi cum Ecclesia, et Salomonis nuptias omnino preteriri sicutio.

Ierūm in epithalamis Hebreis non orationis unius querenda est, quam in Graecis et Latinis postulamus; sed in Hebreis latius vagatur, et excurreit oratio, et sponsus, ac sponsa varia personas assumunt ad majorem argumentū venustatem et elegiam. Cujus rei causa affertur et epithalamium Hebreorum non uno constare cantu (ut et Cantica sancti Patres dicunt), sed pluribus, septem scilicet partibus, que septem diebus respondent celebrande mariali festivitatibz ex consuetudine constitutis. Quare sponsus modo regis, modo pastoris, modo fratris, modo viritoris sub specie exhibetur sponsam alloquens; et viçissim sponsa regina pascens oves, sororis, virginis rusticula personam induit, et colloquia inter se miscent loco, tempore, officio consentanea. Utrunque ergo consistit, et Christi, Ecclesieque conjunctionem mysticę, et Salomonis nuptias historiæ in Cantico predicari.

ARTICULUS XV. De libro Sapientie.

Duplex de hoc arguendo gravis est, altera conjunctio Catholicon viribus contra hereticos de libri divinitate, altera inter Catholicos etiam ipso interpres de auctore mota controversia. At quia propter random nobis est, sermonem, quantum fieri poterit, contrahemus. Ita quod primam questionem eadem est de Sapientie libro, ac reliquis deuterocanonicis ratio, ut quāquam à vetere Synagoge probatus non sit, mulis divinum esse ostendatur. In novo enim Testamento multa Apostoli ex Sapientie voluntate deproprieſe, que, non prolixiores hic sumus, et in Daniele Huetio, prop. 4, et in Natali, Alexandro Hist. eccles. vet. Testam. disserr. 6, art. 6, prop. 1, legi possum. Exemplo inter plurimos illud sit Epistola ad Rom., cap. 9, v. 21: *An non habet potestatem figuris uti ex eadem massa facere aliquid quidem vas in honorem, aliud vero in consumatum?* quod a Sapientiā cap. 15, v. 7, acceptum est. *Sed et filius mollem terram premens, laboriose fingit ad usum nostrum unum quodque vas, et de eodem luto fingit que mundū sunt in usum vas, et similiiter, quo his sunt contraria: horum autem vasorum quis sit usus, iudex est figuris.* Sit et aliter ad Hebr. cap. 1, v. 3, de filio Iesu, qui cum *splendor glorie et figura substantia eius...* quod sumpsit Apostolus à Sapientie cap. 7, v. 26, de Sapientia ipsa scriptum: *Cauda est enim fascis ēternus, et spectaculum sine macula Dei majestatis, et imago bonitatis illius.* Cetera praefero.

Clarior verò atque efficacius est sanctiorum Ecclesie Patrum auctoritas, qui testati quanto in pretio in suis Ecclesiis Sapientie liber habebut, se à traditione suam de libri divinitate doctrinam habuisse et ipso significant. Quomodo enim credamus sanctos viros sine duce et magistro ejus libri laudes predicasse, eoque usos ad fidēi veritatis explicantibus? Dionysius lib. de Divin. nominibz, cap. 4: *Scripturae sacre insituationibus invenies quendam hoc dicentem de divina Sapientia, amator factus sum pulchritudinis ejus;* que cap. 8 Sapientie, vers. 2, in nostris Bibliis habebut: *Amator factus sum forma illius.* Justinus Martyr, in Dial. cum Tryph., illud Sapientie, cap. 2, v. 12, obicit: *Circumscriptum ero justus, quoniam iniurias est nobis, et contrarias est operibus nostris.* Origenes lib. 7, in episi. ad Rom. ait: *Hoc et Sapientie per Salomonem dicebat; quia corruptibile corpus aggravat animam, et deprimit terrena habitatio sensus multa cogitantem,* Sapient. cap. 9, v. 15; Cyprianus, lib. de Mortalitate, illud Sapientie, cap. 4, v. 11 et 14: *Raptus est, ne malitia mutaret intellectum ejus... placita enim erat Deo anima illius: propterea hoc properavit edificare illam per medio iniquitatum, spiritus sancti doctrinam esse affirmat.* Et Clemens Alexandrinus lib. 1 Strom., alterum cap. 3, v. 2: *Visi sunt oculis insipientium mori, a divina Sapientie dictum de martyribz scribit.* Idem, ut pauci multa complectantur, veritati testimonium praeberunt Tertullianus, et prescr.

Harst., cap. 7; Eusebius, in lib. Prepar. Evang.; concilium Sardicens in epistola synodica apud Theodoreum, lib. 2 Hist. Eccles., cap. 8; Basilius lib. 3 contra Eunomio; Hilarius, enarrat. in Psal. 127; Ephanius, heres. 76; Optatus Millevitanus, lib. 4; Ambrosius, serm. 8 in Psalm. 118; concilium Carthaginense III, can. 47; Innocentius I, in epist. ad Exuper.; Gelasius I, in Synodo Rom., aliquid a Natali Alexandre commemorat, quos mitto, ut D. Augustini, quem preterire nequeo, argumento utar.

Augustinus libro presertim de Prædestinatione sanctorum, cap. 14, cum scripsisset S. Cyprianum posuisse, in lib. de Mortalitate, illud Sapientie: *Raptus est ne... quod à se quoque positum repudiabatur à fratribus tanquam non de libro canonico adhibitum, pergit dicere: Non debuit repudiari sententia libri Sapientie, qui merit in Ecclesiis Christi de gradu lectorum Ecclesie Christi tam longā annostate recitari, et ab omnibus Christians, ab episcopis usque ad extreos laicos fidētes, penitentes, catechumenos cum veneracione divina auctoritatis audiuntur... qui sentientes tractatorum instrui volunt, opteret, ut istam librum Sapientie, ubi legitur, raptus est, ne malitia mutaret intellectum ejus, omnibus tractatoribus anteponat, quoniam eum sibi anteposuerit etiam temporibus proximis Apostolorum egregii tractatores, qui cum testem odihibentibus, nihil se auctabere, nisi divinum testimonium crediderant. Argumentis hisc ducti Tridentini Patres, sc̄ificis consideratis divinitate doctrine, propheticō scriptoris spiritu, atque universalis Ecclesiarum omnium, et Christiani nominis societatum approbatione, que seculorum lapsu obtinuit, in sacrorum Librorum canonem Sapientie librum retutere: quorum decreatum nulla convelleret haereticorum perversitas poterit.*

Jam generales haereticorum cantilenas contemimus, quas ut supra preoccupavimus, librum nepte Sapientie a canone Hebraeorum absesse, et primis Ecclesiis seculis ab Ecclesiis usquequaque diffusus pro divino non habitat. Quid enim hac prohibet publicam divinitatis existimationem ei libo nunc accessisse? Hebrei licet in canone librum hunc nunquam habuerint, tamen, ut S. Epiphanius, lib. de Pond. et Mens., et S. Joannes Damascenus, lib. 4 de Fid. orth., cap. 17, inquit, *utiliter et fructuosus crediderunt, et extra arcem conservaverunt ad eorum distinctionem, quos Estrus in canone reconservaverunt.* Ignotum profecto non fuisse Synagogae volumen Sapientie, imò vero à Judæis laudatum, accepimus ex Rabbi Moysi Bar Nachman, qui proemio Pentateuchi laudat, et Syriacē recitat illud ex magna sapientia Salomonis à se exscriptum: *Optavi, et datus est mihi sensus; invocavi, et venti in me Spiritus Sapientie, et preposui illam regni et sedibus.... quod Sapientie cap. 7, v. 7, legitim.* Primis verò Ecclesiis seculis ab omnibus Patribus saer liber non est habitus, neque ab Ecclesiis omnibus probatus canonicos proprias causas, quas librum Tobiae explicantes proponimus. Negre Calvinista consentiunt sibi, dum haec opponunt: nam et epistolam ad Hebreos, et Apoca-

lypsin Joannis, aliasque epistolas habent pro canoniciis, quāquam primis Ecclesiis seculis de eorum divinitate a quibusdam sit dubitatum. Si ergo in novi Testamenti libris certò dignoscendis aliquod its argumentum suppeditatum est, quod nonnullas omnī Ecclesiās latuit, cum Ecclesia Christi certiora habere argumenta non potuerit definiendi Sapientie librum esse divinis adjungendum?

Singularia qua Calvinista exaggerant ad Sapientie auctoritatem labefactandam sumpta ex eodem libro, haec sunt quibus responderi est opera pretium. Sapientie, cap. 10, v. 14, dicitur, à Sapientiā allatum Josepho regni sceptrum; et vers. 15 et 17 Hebraicum populum justum fuisse in Egypto, et inculpatum, propereaque laborum suorum mercedem ei redditam. Verum neque Josephus potitus est unquam regno, aut imperium tenuit, nec populus secutus est iustitiae precepta, cuius idolatriatam in Egypto Ezechiel, cap. 20, v. 7 et seqq., arguit. Præterea, cap. 44, v. 45, narratur, patrem aerbio luci dolentem citio sibi rapti filii fecisse imaginem, et tanquam Deo divinos honores habere copisse, unde idolatria dimanavit, quod falsum maximè est: nam idolatria initium non habuit à defunctorum cultu, tum verò prius à filiis defuncti parentes coli cooperant, quam parentes filios mortuos divinis honoribus prosequenter. Tertiō, cap. 46, v. 18, significatur mitescentium flammam, que in Egypto occidet, animalibus a Deo in impiorum peccata immensis pepercisse: quare debuissent musce, ranæ, pedicifi, aliaque hojus generis molestissima animalia post ignis grandinem adhuc subsistere; quod repugnat capitibus octavo et nono Exodi, ubi dicitur ranas omnes interisse de domibus, villis, agris, et remansisse tantum in flumine: muscarum verò ne unam quidem superflue vel anta quām grando et ignis mixta pariter Egyptios percussissent. Eodem cap. 16, v. 20, manna, que vesceratur in deserto populus, describitur tanquam esca angelorum, et panis de celo præstatius omnem in se habens saporis suavitatem, et inuisus voluntati servientis, conversus in quod quisque volebat. Quibus contraria Moses loquitur cap. 11 Numer., v. 6 et 8, explicans fractum mola, aut tritum in mortario, coquuntque man in offa reddidisse saponem quasi panis oleati, id est, placentæ oleo subacte, et capitos fastidio Hebreos cibum illum desponsisse. Demum, cap. 17, v. 3 et 4, scriptum est fuisse perterritos spectris, phantasmatibus, tristibus apparetibus personis triduo cœcta noctis Egyptios; cap. 19, v. 7, profundum maris Rubri apparuisse campum germinantem; et vers. 11, maximam co-turcum copiam, non secus ac ranas et muscas in Egypto, recens creatam, et demissam in desertum: de his verò, quæ omnino fabulam suboleant, nihil Moses tradidit; non habet ergo Sapientie liber auctoritatem.

Hece, quæ magno hiatu haereticī contradicunt, quemadmodum veteres Ecclesiæ Patres à commendanda libri Sapientie divinitate non removerunt; ita neque

nos deterrent. Duplici enim via in genere ad has incepitas responderunt: vel enim quidam Sapientia locus in specie contrario est alteri sacro, et ab omnibus probato libro; vel nonnulla reperiunt heretici in Sapientia, quee in aliis sacris Libris non attinguntur: si primum, multis modis componi sententiae, specie tenus invicem repugnantes, possum: quia ratione alii omnes sacri scriptores concordes effici solent contra Spinose, Hobbesi, aliorumque incredulorum agressiones: si secundum, levissimis et ineptis argutatoribus cuiusdam satisti respondendo, traditionis via recenti scriptori illud immotuisse, quod primus non tradidit litteris: in quo, quid est, quod sit minus consuetum veritati? Moses, exempli gratia, unde accepta multa que ipsius etatem precesserunt, et monumentis consignavit? nonne sine scripto a majorum suorum preceptis et disciplina? cur ergo auctor libri Sapientie non potuerit et ipse de multis eruditis non conscriptis a Moysi? Non enim puto dicturos Calvinistas, nihil omnino a Moysi pratermissum, quod aut suis, aut majorum suorum temporibus acciderit: multò minus auctoritati libri Genesios detractores quidpiam, etiam si sola traditione illud didicerit quod scripto ipse retulit. Auctoritas quippe firmissima non à dicto vel scripto pendet, sed à Dei auxilio non sicut errare et falli eum qui ex aliorum audito dicti vel scribit. Cum ergo Moses singula rerum à se narratarum adjuncta non sit proceputus, et libri Sapientie auctor à majoribus fidei signata quedam accepit, habueritque, ut iure nostro nobis sumimus habuisse, adstantem Spiritum sanctum, ne aberraret, quid unquam facesset nobis negoti, si Mosaicis historias quedam addidit, et distinctius, et accuratius prodigia divina descripsit?

Sed veniam brevissime ad singula. Scimus Josephum regiam dignitatem summumque imperium in Egypto non tenuisse, properteane à Sapientia dici nequivit ei datum sceptrum? Pharaon, Gen. cap. 41, tot honoribus, tantè potestate Josephum auxerat, dum ad ejus oris imperium populum omnem parere jussit, annulum dedit, et pollicitus est, ipso non amente, ne manum quidem aut pedem in totâ terra Egypti à quopiam motum iri, ut rex Josephus esse videatur. Quâdcaausa, cap. 45, v. 26, ibid., Jacobo patri filii remuniantur. Joseph filius tuus vivit, et ipse dominatur in omnem terram Egypti: in manu scilicet Pharaonis sceptrum erat; sed et domesticum Pharaonis, et publicanum Egypti rem unius gregari Josephus, cumque ipse arbitratus suo, ac si solus iuberet, sceptropotestetur, otioso rego, administrabat. Quod erat plusquam satis, ut regem fuisse, preseruum Hebreorum loquendi more, et sceptro à Sapientia donatum dicarent.

Populus vero Hebreus in Egypto justus, et semine sine querela appellatur, non ea justitia, eaque innocentia, qua faceret acceptum Deo: sed quia regum Egypti, aut populi iram illo peccato in se non provocaret, ut inde intelligatur injuria ab Egyptis fuisse tot angustis pressum. Etsi enim in Deum peccaverint,

à cultu idolorum non recedens, ut non modò Ezechiel, verum et prophete ceteri sep̄ Dei nomine conqueruntur, obiecientes nepotibus patrum scelus; erat tamen coram Pharaone et universâ Egypto innocens, nec dignus gravissimam peccatum quam sustinebat. Erat præterea semen justorum, quorum gratia Deus ipsum à dura servitude eripuit.

Idololatria non una origo est, ut unum non erat apud omnes idololatria genus, quod et auctor Sapientie nota cap. 45, v. 2, inquiens, homines scientia Dei vacuos igni, spiritui, aeris, stellarum gyro, aquæ, soli, lunge divinitatem, et orbis terrarum administrationem concesserint. Ex multis autem idololatria initis unum in capite decimo quarto affere Sapientia auctori proposito, immoderata parentum amorem in liberis, qui effecit, ut quos morte sublatos pater praesentes habere non posset, imago exhiberet; cui cum primum sacra facta essent, paulatim deinde religio crevit. Quam etiam idololatria causam inter exteris eruditus populari commemoratione antiquitatis, et prolatione exemplorum.

Inter plagas quibus Deus Egypti populo suo graviter injuriosus affect, fuit ranarum, muscarum, et scinophilum sive pedicularum inimissio. Ranas et muscas oratione st̄a Moses Dominum pro Egyptiis rogans omnes depulit, easque depulisse legitur, Exod. cap. 8, v. 13, et 31; et scinophilus omnino ab actos fuisse non constat ex vers. 16, 17 et 18, in quibus de plaga scinophilum Moses loquitur. Hac ergo animalia que superfluerant, quando postea Deus ignem de celo pluit, comburerent ignis non potuit, qui tamen omnino absunt: unde non perveritate natura, sed iudicio Dei se exagitari Egypti cognoscere. Vel dictio iis verbis Sapientie: *Quodam enim tempore mansuetabat ignis, ne combureret quae ad impios missa erant animalia, non ignem notari, qui mixtus grandini post cetera mala ad uincendos Egyptios de celo decidit, sed quem prius Egypti succenderant, ut omnia animalia, muscas, ranas, pediculos comburerent, et experirent, pressi ne essent natura maleficio, an irato Deo penas darent.*

Manno sapor per se erat singularis, quem habuisse Moses narrat, sed præterea divino beneficio sapiebat, quod quisque voluisse, non quidem impius et obmurmurans, sed pius et timens Deum, ut explicat Augustinus. Josephus, lib. 5 Antiq. Jud., cap. 1, ait, eos, qui manna vescabantur, cibum adeo suavem et exquisitum et delectabilem saporem sensisse, ut nihil præterea euperent. Ob id in Deuter. cap. 2, v. 7, scribit Moses: *Et nihil tibi defuit. Pro his Iudeis Deo dilectis postea quodam et figurato sensu manna era, esca angelorum in celo parata, quam scilicet vel angelii manducassent, si uspiam angelii cibo vesci potuissent, aut soluisserent. Quanquam et pro omnibus, quemcumque saporem reddidisset, dici potuit angelorum esca, et panis de celo prestitus, quia angelorum ministerio in excelsis aeriis regione paratur.*

Tandem, que in opposito argumento sequuntur,

mihil habent momenti aut gravitatis. Cur Deus Egyptus tam longa nocte metuendos pavores non incusserit, quia Moses id retinuit? Potuerunt sane reip̄sa monstra quedam Egyptiorum oculis observari, atque illa persubstis ignis identem instar fulgorum micantes reprehendi: potuerunt solim in perturbatâ et terrore percusâ Egyptiorum phantasiam monstra appare, eorumque animos magis prostrare. Cū fieri id potuerit, factumque esse auctor Sapientie affirmit, cur negamus? Russus in fundo Rubri mari herbas virientes germinasse, et pratum visum fuisse non repugnat. Nam historici referunt in pluribus mariibus, et Rubro precipue, herbas, virgulta et arboreos succrescere. Neque repugnat recente creatas coturnices, eti a vehementi vento in desertum importatas Moses scribat. Non est tamen necessaria ita ad litteram explicandas uterque hic locus; sed figuratè potest acipi, ut ostendere primò voluerit auctor Sapientia facile, plenum, paratimum iter ingressus fuisse Hebreos in mari fundo, ac si in ameno prato molliis herbis vestito graderentur: secundo, coturnices revertevis fuisse, opuntibus quidem, sed insuperibus Hebreis, novi saporis, novæ magnitudinis, pinguedinis nova, quarum similes nunquam ante populus videbat. Hoc de libri divinitate quantum satis est ad confutandos Calvinistas.

Ad questionem alteram transeamus, que, elsi parum conferre, inī nihil ad prioris confirmationem videtur, explicanda tamen est, ne eius ignoratio difficultatem auget prioris, et catholico veritatem defensuro noceat. Itaque inquiritur quisnam Sapientia librum auctor scripsit? Salomonem esse multi aiunt; ut plurimum Philonem Judeum, unum fortasse ex septuaginta Interpretibus ab Eleazar ad Ptolomeum missis, quorum singulis Egyptiis rex solvens graves questiones attribuerat; Philoni vero sigillatum jusserat explicari sibi regum administrandi regni rationem à prudentia prescriptam: nam in has sententias plerisque abierunt sancti Patres et interpretes. Si que enim aliae in mentem ulli scriptori venerantur, ut Augustinus, qui primum dixerat Jesum filium Sirach, Gregorio, qui suspicatus est Isaiam esse, obscuriores manserunt, nec ullam obtinuerunt approbationem.

Verdum durae has sententias attente considero, non invenio quo aut mihi, aut alteri satisfaciunt: graves ad eo difficultates ab omnium assensu retrahunt. Numquam adducam primum, ut credam Salomonem multam honeste vita præcepta suis aliis voluminibus complexum, easdem omnino magno numero sententias in novo libro iterum scrivisse. Quorundam enim id fecisset rex sapientissimus? Stylus pariter, et scribendi ratio auctoris Sapientie à Salomonis instituto admodum aliena est, quam diversam esse sine cunctione dignoscet quisvis vel parum in sacris Litteris versatus. Auctor Sapientie sermonem totum colligat, sententias cum sententiis necit, continuitate oratione uitat; Salomon vero in Proverbis, in Ecclesiaste dissutas sententias habet, abruptas, nullo nexu coniunctas. Huc facit illud Hieronymi in prologo galeo

affirmans in ipso stylo Graecam eloquentiam certem: *Ipsa stylus Graecam eloquentiam redolat; cū certè Salomon Graecam eloquentię luminibus nullis orationem distinxerit.*

Præterea, quod gravissimum est, nunquam apud Hebreos existit Hebraicum autographum, sive apographum libri Sapientie, atque ut testatur ibidem Hieronymus majorem silentio motus, apud Hebreos nusquam extat. Perisse ne Salomonis liber, si uspiam existisset? aut ignorasset Esdras sacerorum voluminum diligenter compaginatus, Sapientiam à Salomone fuisse conscriptam, aut permisissentem Judei extimum adeo et pretiosum opus in tenebris jacere? Non erat profecto Salomon velut alter ignotus auctor, cuius opera, Esdras attate, in Iudeorum manus nondum pervenissent: neque admitti negligenter tum possuit in coniquidem Salomonis scriptis, Salomonis, inquam, regum sapientissimi, totique Iudaico populo ob doctrinam divinitatis acceptam spectissimi. Cur ergo Hebraicus canon librum Sapientie non exhibet, si Salomon tribuit? Multa denique continentur in Sapientia partim ab Isaia, partim à Jeremia, nempe prophetis Salomonem etatem consecutis expressa, partim à fabulis de prompta, atque à Graecorum moribus, cujusmodi illud est cap. 2, v. 8: *Coronem nos ros;* partim cum summa pace et libertate non coherentia, quā populus, Salomone imperante, fruhabatur, ut alterum capitul. 15, v. 14, inimicos populi Dei eidem populo imperare. Quae omnia fidem omnino detrahunt opinionem quam primo loco posuimus.

Qui vero Philonen auctorem libri Sapientie secundo loco defendunt, non constant sibi, neque ex pluribus scriptoribus, quos Philonis nomine appellatos volunt, in uno diligendo consentiant, ut vel ex hoc ipso eorum confutatiōne locus satius pateat. Alterum Philonen seniorem vocant Ptolomeo Philadelpho regante scriptori; alterum Alexandrinum, sive Judeum pluribus scriptis insignem allegatum Romanum à Iudeis Alexandria ad imperatorem Caligulan primo Ecclesie seculo, anno aere christiana ferè quadragesimo. Sunt qui et tertium Philonen nominent auctorem libri de Animâ, stante secundo templo, in vivis agentem, de quo in libro *Juchasin*, seu *Genealogiarum* est memoria proditum.

Verum inter Philones istos Sapientie auctorem non dignoscimus. Senior ille, quem plures laudent, fortasse nusquam existit, aut saltem extitisse nullo certo argumento, nullo veteris scriptoris testimonio persuadetur. Aristead, si ille quidem scripsit historiam, Interpretes septuaginta ab Eleazar Alexandrinus missos suis nominibus siugulos compellans Philonen nullum nominavit. Neque Josephus, lib. 4 contra Appionem, vel Eusebius, lib. 9 *Prepar. Evang.* cap. 20 et 21, auctorem libri de Hierosolymis Philonen vocantes, argumentum suppedant, quo seniorem illum existit. Invero de omnibus scriptis, quae seniorum illum coniunctio coniungit. Josephus enim scribens ethnitos scriptores Graecos Demetrium Phalerum, et Epoleum

res quoque Iudaicas historiis Chaldeorum, Syrorum, Phoenicium interspersisse, cum iis et Philonem coniunctis, omnes aquae reprehendens, et hallucinationis accusans propter Hebraeas lingue ignoriam, ejus causa Hebraeas librum intelligere, corumpue sensum assequi non poterunt. At senior, si qui fuit, non ethnicus dicitur, sed *Judeus*; non ignarus Hebraici sermonis, sed eloquentissimus. Non ergo antiquorem Philonem scriptissima quidquam confirmavit, sed Graecum alterum nobis ignotum.

Errasse Josephum, si Demetrium quidem, Eupolimum, Philonem scriptores ethnicos putavit; errasse pariter, quando sacra lingua et Scriptura imperitos dixit, quidam suscipiantur: idque presertim colligunt, quod lapsus ibidem Josephus Demetrum Phaleratum à Demetrio Judeo non distinxerit, in quo patenter, inquit, error est. Verum primum errasse demonstretur, non suspicione mera ostendatur. Licet alter fuerit Demetrius Phaleratus à Judeo; Josephus tamen Phalerum ibi nominat, Graecum certè scriptorem, ejusque scripta, ait, sacris interdum Litteris discordare. Tum et Clemens Alexandrinus in lib. I Strom., adnotavit Philonem ab Eusebii commemoratum non consentire cum Demetrio in regum Judeorum historia; et satis constat ex fragmentis apud Eusebium ambus historiam ex sacris Libris, veterumque Hebreorum commentatoris non texuisse; ambos seuan sacrorum Librorum non ascensos, ut ait Josephus. Ex quo neutrum usum fuisse Hebreico exemplari colligunt, preterea neutrum ex Hebreico genere, neutrum Hebraicarum literarum peritum.

Quid si darent etiam Philonem aliquem Judeum circa statum Ptolomoci Philadelphi historiam Judeorum mandasse litteris, unde haberemus ipsammet ad tradenda moralia precepta acquirendae sapientia accommodatoria autem appulisse? Num ex S. Hieronymo predicatione in libro Salomonis scribente de Sapientia libro: *Nomini scriptorum veterum hunc esse Iudei Philonis affirmant?* Sed hec dubitanter à S. Hieronymo de paucis veteribus dicta nullam fidem conciliant sententias quam explodium. Quia si intelligantur, ut multi volunt, de junio Phileo Judeo Alexandrino, multò minus valent ad inventendum auctorem Sapientie, ut pergimus dicere: nam Philonem Byblium licet veteris scriptorum ponemus, quā reip̄a sit (compositum enim librum of Adriani imperio, sub quo vixerat, teste Suidā), ne commemo-randum quidem putavimus, qui ex genitibus cū esset, quibus certè eloqui Dei non sunt credita, Spiritis sancti instinctu moveri ad scribendum non potuit.

Philoni vero Judeo, sive Alexandrino paulo post Christi Domini mortem celebri scriptori tribui non posse confidimus. Insignis est discrepancy styli Philonis ab auctore libri Sapientie: turgidus ille est, copiosus, magnificus, vividior, allegoris redondans; gravis iste et sententiarum plenus. Etsi vero uterque in istem ponendis sententiis conveniat, numquid non potuit Philo à Proverbiorum, Ecclesiastici, Ma-

chabaeorum, quin et à Platonis libris principia eadem atque sententias in sumum institutum derivare? Eusebius preterea et Hieronymus in catalogo librorum Philonis describendo diligentissimi Sapientiam intercos non colligunt. Iterum Sapientie liber ad veteris Testimenti Scripturas pertinet; pertinere autem ad novum Fodas, si post Christi Domini mortem esset à Spiritu sancto dictus. Hinc multa diximus à Sapientie fonte in novum Testamentum à Apostolis translata, ejusque locos Clemens Romanus in Epistola ad Corinthios usurpat, qui procul dubio scriptoris Judei suorum temporum auctoritate nli noluit.

Quomodo deinde prophetarum more predicere capite secundo potuisse futuros dolores, futurum ex Iudeorum nequitia et perversitate acerbissimum Christi Jesu mortem scriptor qui post absolutum redempcionis nostrae opus, post insignem Christi de morte triumphum, post captivos, ipso praepute, in eternam libertatem assertos scribere suscepisset? an non historiam tradere potius debuerit? Quam sane sive predicationem Christi dolorum et mortis, sive descriptionem dicere quis velit, dum animo intemeru, multò magis Philonen in scribentem agnoscerem non possumus. Judeanum hominem pertinacem, obfirmatumque animo atque Evangelicae legi repugnantes credamus. Spiritus sancti organum fuisse ad instituendum Ecclesias, quo tam graviter, accuratè, diserte Christi crucias describerentur, atque impii ausus Judeorum justum persuequentum ac opprimentum?

Nam quod ait Eusebius et Hieronymus de Philone, eum in secunda legatione ad Claudium imperatorem cum sancto Petro consuetudinem habuisse; Photius vero, Codice 405, Christianum factum à Christianorum instituto postea descivisse, vix à memine nostra hanc aetate probatur; atque etiam si probaretur, nihil valeret ad nostram hanc controversiam dirimendam. Teneamus ergo Philonem Alexandrinum perperam à quibusdam scriptorum Sapientie predicari. Haec etiam aliorum sententias confutavimus, quo uno contenti sumus; nihil enim suppetit, quod negatis ceteris affirmetur, nisi ignotum scriptorem esse. Certè quidem illum ex Hellenista Judeus post versionem septuaginta Interpretum scripsisse, in scriptis philosophorum et poetarum Graecorum fuisse versatum, prope à Machabeorum estate floruisse, conjectura angustiorum, cetera ignoramus.

Quo primo loco à nobis librum hunc Salomonis non tributum dicta sunt, contradicuntur ex ipsomet auctoris sermone. Scriptor enim, cap. 7, v. 7, ait optasse se, sibiique datum esse sensum, ac Sapientie spiritum; in cap. 9, v. 7 et 8, se à Deo electum regum populo iussum edificare templum in monte sancto, quae non modo apitissimè ad Salomonem, sed ad solum Salomonem referre possit. Unde permoti Graecus, Arabs, Syrus interpres librum *Sapientiam Salomonis* inscripserunt, ut auctorem apertius notarent. Insuper Ecclesie Patres Origenes, Tertullianus, Clemens Alexandrinus, Cyprianus, Athanasius, Hilarius, Ambrosius, alique tam propter auctoris testimonium,

de Doct. christ., cap. 8, et in Speculo iterum scribit; id est, quia Sapientia auctor loquitor ac si Salomon esset, et precepit tradit. à Salomone de prompta, et Salomonis simillima, mos invaluit, ut Salomon esse putaretur. Quocire, et S. Thomas Augustini doctrinam secundum primam secundam, quest. 115, art. 5, inquit ex Salomonis persona dici Sapientia cap. 8: *Op-tari, et datus est mihi sensus.* Regem Salomonem ergo in scribendo Sapientiae libro affaborasse sententia quadam eius nomine dicitur nos declarant.

Occurrunt jam est hinc responsione nostrā et testimoniis Patrum, qui propter unam eloqui similitudinem, preceptorum scilicet, quas in Proverbis aquae ac in Sapientia inventiuntur, Salomonis studi opus attribuerunt. Quidam enim ex illis quis nobis opponunt, tres tantum libros, nempe *Proverbia*, *Ecclesiastes*, et *Canticum cantorum Salomonis* composuisse tradierunt, ut Origenes in Expositione primi Psalmi apud Eusebium lib. 6 Hist. eccl., cap. 25; Hilarius Praefatione in Psalmo, quibus adjungimus et *Basilium*, homil. 12, in *Proverbio*, et *Gregorium Nissemum*, homil. 4, in *Canticis*, et *Nazianzenum* in *Carm.* ad *Seleucus* et concilium *Laudicenum*, can. ult., et *Hieronymus* pluribus in locis, et *Augustinus* saepè, et *Theodoreum* Praefat. in *Canticis*, et *Joannem Damascenum*, lib. 4, de *Fid. orthod.*, cap. 18. Quid ergo præterea ex Patrum scriptis colligatur, nisi Salomonis dei Sapientiae librum, quia auctor Salomonem imitatus visus est Salomon alter vite benē instituendo doctrinam docuisse? Nec si quis videatur apertius contradicere, assensum nostrum extorquet.

Primo enim Patres Patribus contraria sententibus opponimus. Deinde cùm veteres de Proverbiorum libro loquentes eum appellassent Sapientiam; posteriores quoque aut Sapientiam nominando dicere volentes Proverbia, aut falso crediderunt illud ipsum opus, de quo presens est questio, à majoribus Sapientiam nunquam; ex quo factum est, ut Salomon librum Sapientie ascriberint, poterent se veterum traditionem sequi. Melito in Epist. ad Onesimum apud Eusebium lib. 4, cap. 26, in hanc credulitatem consequentes Patres traxi, inquisi: *Salomonis Proverbia, que et Sapientia;* traxi et *Agæsypus et Ireneus in memoria libro 4 Eusebii*, cap. 22: *Non solum autem ipse (Agæsypus), sed et Ireneus et omnes antiqui Proverbia Salomonis vocant Sapientiam omnium virtutum precepta continentem.* Quo in loco falsus est Rufinus verba Eusebii altera interpretatio ac Graeca verbi oportet: *Οὐ πάντες δὲ αὐτὸς οὐδὲ καὶ Εἰρῆνης, διὸ τὰς τοῦ ἀρχαίου γέρες παρεπέσθαι τὴν Σαλομονίδην περιποιεῖται.* Cum enim Eusebius antiquos omnes cum Agæsyppo et Ireneo Salomonis Proverbii nomen Sapientie ad virtutum omnem perducens dedisse scripsisset, falso translati Rufinus Salomonem semper creditum auctorem cùm Proverbiorum, tum Sapientie. Graecum vero, Arabem, Syrum interpres nisi id significant, quod expousimus haecent, tanti non facimus fratrem. S. Hieronymi iudicio, qui prefatione in Salomonis libris jam ademerat iis interpretibus auctoritatem scri-

bens : *Alius φευδεπίγραφος* (falsò inscriptus) qui *Sapieniae Salomonis* inscribitur.

Denuo in illa fortasse causa, hec tam admodum dispar, dubitate possemus an perisset Hebreorum negligentiā aut temporum injuria Hebreum divini usus libri exemplar; in hac autem temere dubitare, ut supra advertimus. Judeos enim ab immensi seculo, quod opera corporerunt, delevrunt, aut suppresserint sacros Libros, jam alibi defendimus. Huc adeo nihil suis profutur orationibus hominibus autographa perdere; Graeca vero exemplaria, unde et veritas oraculi, et ipsorum impietas proderetur, omnia non discesserunt.

Uinam verò Hebrei orunes cum Rabbi Mose Nachmanide, et Rabbi Azaria consentient editum esse à Salomonis Speciente librum; nollemus profecto ultra contendere, aut questionem hanc, quasi dixerit, scholasticam aduersus eosdem urgere. Nostrum esset deinde ostendere Sapientiam fuisse in canonem sacrum traducendam, seu quod et Chaldaicus sermo locum jam in canone habeat, seu quod in *Spiritu sancto* scriptum esse oporteret librum, qui manifestan prophetiam exhibet eventu omnino comprobataam. Sed inquit homines mentitur, dum regnū quippeiam Syrorum

conjurant à Salomon habuisse precepit virtutis in Chaldaeorum librum digesta. Nullus est Hieronymi autographus Sapientie liber Chaldaicus, ut et nunc nullum esse scimus; versionem utique Chaldaicam, sive Syriacam etiamnum exstantes Rabbi Moses videtur ex Greco adoratum: Greco vero idiomate usum in scribendo Salomonem nullus Hebraeorum assentetur. Interim si Chaldaici illi scripturae credunt, quam ipsorum Majores primum Graecam ad nos deuterant, fateantur à suis occisum esse Christum, qui, ut erat, Deli se faciebat; sin autem ei libro credere detrectant, explicit quomodo Scriptor Machabaeis temporibus antiquior, qui duobus seculis Iesu Marie filii statutem antecessit, sine Spiritu sancti afflato potuerit de divinis rebus tanquam cum dignitate loqui, et am explicare describere Judaeorum conspirationem contra Christum Iesum, eorumqueverum verba referre, dum de innocentissimo et justissimo homine suppli-
cum sumerent?

Non prosequimur eorum afferre ratiunculas qui Philonem Alexandrinum Sapientiae scriptorem esse defendant, cum enim ipsum argumenta preoccupaverimus omnia confutando, quid est opus sermonem producere?

ARTICULUS XVI.

De libro Ecclesiastici.

**Quæ nuperimè de libro Sapientiæ explicata controve-
runtur, eadem de libro Ecclesiastici tractanda proponitur:
tempore ad divinæ autoritatis si doctrina hoc volumine
comprehensa, quisve auctor tam salutaria precepta
collegirerit. Redeunt questioni difficile non est protinus
responderet, Ecclesiastici librum, licet ab Hebreorum
canone absit, divini auctioris esse: istum verò esse
librum Sirach, ut non tam in libri proœmio,**

quam in ipso opere indicatur; tutò autem definiri non posse, aut saltem gravem contentionem esse, auctore idem sit ac hebreus scriptor Ben Sira apud Thalmistus celebris, an ab eo diversus; tempus de nomine scriptioris certò non constitui. Experiamur hinc omnia illustrare partim, partim et expondere.

Librum Ecclesiasticum à Græcis διαχειρότερον, omnium

Liberum Ecclesiastici a Greco literaturae, omnium scriptur virtutum complectionem et doctrinam et ipsum appellatum neque veteres Hebreos, neque primos Ecclesias Patres, qui Scripturarum canem descripti-
perunt, in canonicon ordine collacasse damus utro vel non rotati. Sed propterea quod in canone a Iudicis compacto, eodemque a Patribus, qualem ab Hebreis acceperant, transmissio ad Ecclesias non con-
cludatur Ecclesiasticus, sexp̄ repetitum est, libri digi-
tati non obesse: quoniam omnibus sequē deuterono-
canonicis ab initio auctoritas defuit, quam denū
Ecclesia comportant habuit ex indicis in unius col-
latis, unde ad divinos libros eiusendem significatio et
demonstratio datur. Enimvero ipsimet ex Patribus,
qui Ecclesiasticum non posuerunt in canone proper
exhibitum usque tum Ecclesie judicium, divinam
Scripturam nominant, si quando ejus libri sententia
utetur.

Origenes, homil. 10, in Ezechielem ab Ecclesiastici cap. 10, v. 9 et 10, verbi repetens habet: *Quid enim scriptura? Quid superbiter terra, et ciens? et in vita eius projectit interea ejus.* Clemens Alexandrinus lib. I Pedag., cap. 8 eos qui libro Ecclesiastici cap. 21, v. 7 contradicunt, tanquam Scripturam repugnantes objurant: *Neque Scripturam audientes, quae sic dicit: Et qui timet Dominum, converterit ad cor suum.* Athanasius lib. de Virgin. illud Ecclesiasticus cap. 15, v. 1: *Qui letigerit picem, inquinabitur ab eis, et qui communiuerit superbito, induit superbitum; sacra Scriptura tribuit iniquos: Non canebitis cum feminis superbis, neque hibisci mulieribus arroganter tibi familiarem: ait enim sacra Scriptura, qui attingit picem...* Cyrilus Alexandrinus, homilia qua legitur inter Acta concilii Ephesini, muniri animum oportere sapientiam docens, ejus comparande rationem à sacra Scriptura Ecclesiastici cap. 2, v. 1 et 2, petendam esse indicant: *At quibus rationibus comparatur, divina non Scriptura edocet: Fili, accedens ad seruitutem Dei prepara animam tuam ad tentationem, dirige cor tuum, et constans esto.* Cyrilus Hierosolymitanus Catech. 6; Epiphanius in Anchoret. cap. 12, Augustinus lib. ad Horosium contra Priscillianistas, Gallicana, et Germanica Ecclesia in concilio Francfortensi congregata an. 794, in Epistola synodica affirmant Scripturam divinam, sancti Spiritus praeceptum esse illud Ecclesiastici cap. 3, v. 22: *Altiora te ne quiescias, et fortiora te ne scriptura fueris.* Basilius in Regulis brevioribus interrogat: *Basilios in Regulis brevioribus interrogat:*

104, concilium Ephesium actione 7 prouant gravissimam esse divinitus inspirate Scripturæ sententiam : *Fili, sine consilio nihil facias*, Ecclesiastici cap. 52, v. 24, Cyprianus lib. de Oper. et Eleem.; Optatus Milvitanus lib. 3 contra Parmenianum, Maximus Tauriensis homil. 1 de Eleem., confirmant in divinis

Scripturis Ecclesiastici cap. 5, v. 53, Spiritum sanctum dicere: Sicut aqua existignit ignem, sic eleemosynae existignit peccatum; Ambrosius, lib. de Bono mortis, cap. 8., et Joan. Damascenus, lib. de Dormit. Deinde pars egregia Scripturae oraculum predicant: Ante mortem ne laudes hominem, Ecclesiastici, cap. 11, v. 50.

suscipio ut sacros libros quosdam qui absunt ab hebreo canone atque Ecclesiasticis dicit. Unum profecto testem Joan. Drusium doctum atque eruditum Belgam; is libro de Quæsitis per epistolam, Epist. 10, ad Paulum Scovatrum Busavallinum, cùm nominasset historiam sacram *Tobie* subdit: *Sacram voco, non quid emonica sit (logor de canone Hebreorum); sed quia ex eo genere librorum apocryphorum est, quo Ecclesiastes vetus, recipit et Ecclesiastico vocat.* Item Epist. 107, ad Danielm Dediu: *Inter apocryphos, quando latè id nomen sumitur, sunt etiam Ecclesiastici, sic à majoribus appellati, quod ab Ecclesiæ recepti inter libros sacros publicè in eis legentur.* Hi omnes hodiè ad vetus Testamentum spectant, inter quos Sirachides peculiariter hoc nomen sibi vindicat, vulgo Ecclesiasticus dicitur. Reliqua sunt Sapientia Salomonis filii inscripta, *Tobias, Judith, Machabaei.* Vetus ergo Ecclesia priscos quosdam libros eti si in canonem Hebreorum non relata pro sacris habuit, interque eos Ecclesiasticum, de quo disputamus: quod satis nobis est, qui majorum nostrorum fidem tueri, officio atque honori dicimus.

Nihil propterea cause nostrae metendum est (quod etsi alibi jam docimus, ineptum non est iterum dicere) si plures Patrum in Canone ab initio Ecclesiasticum non incluserint, et S. Hieronymus, cuius magna est in Scripturam sanctarum rebus laus et auctoritas, pronuntiavit Prefat. in libro Salomonis ad plebis esse Spiritus sancti, divina oracula, scriptura scripta, si humano ingenio, a viro fleti instruto multa doctrinae praesidio librum editum credidissent?

bis et ea gravissima accedit, insignes Synagoga viros Eliam, Eliseum, Ezechiam, Isaiam, Josiam, Jeremiah, Ezechielem, duodecim Prophetas, Zorobabelum, Iesum filium Josedock, et Simeonem Oniae sacerdotis magui filium Salomonem longè posteriores in Ecclesiastico celebri, quos omnes ille solum scriptor laudibus extulit, qui omnium etiam in seriendo est consecutus. Nec verò debemus multam operam ponere, ut verus libri auctor constituantur. In prefatione aperis, licet ad Scripturam sacram ex non pertineat, magne tamen auctoritatis interpres ait: *Avis meus Jesus, postquam se amplius dedit ad locionem Legis et Proprietatiorum... voluit et ipse scribere aliquid horum que ad doctrinam et sapientiam pertinent. Capite verò 50, v. 29, auctor de seipso affirmit: Doctrinam sapientiae, et disciplina scriptis in Codice isto Jesus filii Sirach Hierosolymita, qui renoverat Sapientiam in corde suo; Iterum initio capituli 51: Oratio Iesu filii Sirach, in qua itineraria, peregrinationes, considerationem multam atque orationem ad obtinendum sapientiam à se suscepta et exhibita perinde describitur ac in cap. 54, v. 12, ut inde constet ejusdem viri preces esse, cuius est sermo reliquus. Igitur Jesus filius Sirach librum composuit; quod apertus in Praefatione altera quibusdam editionibus Graecis prefixa ex Synopse Athanasii de prompta continetur, in qua et Jesus ipse sectator Salomonis dictor propter sapientiam atque erudititudinem, traditicas posterius non minus utilis bene vivendi institutiones. Ex quo et ratio patet, quae multis Patrum adduxit ut adscriberent opus Salomonum, quem Jesus prope est imitatus, nonnullis quoque ab eo excorpsa, quae repetita, et lectori iterum exhibita ad sapientiam amorem vehementius accenderent.*

Quoniam arbitramur graviter eos falli qui Iesum filium Sirach interpretem esse crediderint, non operi compositorem. Ubi enim reliquum unquam exemplum est, praeferimus auctori nomine, interpretis nomen operi prefigi, aut inscripi in medianum auctoris orationem? Duos præterea viros isti operi manu apposuisse comprehendimus, avum et nepotem, quorum alter inventorem se Hebraico idiomate scribentem, alter traductorem Graecè reddentem Hebraica se prodidit. Si ergo auctor ab interprete distinguatur; si liber apud Graecos titulum habet: *Sapientia Iesu filii Sirach;* si auctor est haud dubius Jesus, fructu nepoti adscribitur, quod nonnisi ab eo est fabro et studio multo exigitatum. Nepotem utique ut plurimum eodem ac avi nomine dictum, et Sirachideum utrumque ferunt: at multò incertis fingunt interpretem fuisse Iesum alterum filium Sirach, quām judicetur compositor eo nomine vocatus.

Iam nolo illud disputare: an iste Jesus filius Sirach sit idem ille *Ben-Sirah* apud Hebreos clarissimus Proverbiorum scriptor. Equidem si Hebraicorum testimoniis, et iudicio res ageretur, dubitandum non foret quin ipse esset: David enim Gauz auctor libri *Germann Davidis* ad annum mundi 3448, scribit: *Ipsa Jesus filius Sirah composuit librum (Ben-Sirak) qui lingua Romana vocatur Ecclesiasticus, qui totus est verba disci-*

*plina et sapientia. Addit Hebreus ille chronologus verba haec digna, que notentur: Et in Thalmude tract. Bavà Kanà cap. achocel Rabbini magistri nostri complectuntur librum Ben Sira in classe agiographorum, cum dicant ipsi: Et repetitur teratò in agiographis: Omne volatile cum specie sua habitat, et sic homo cum simili sui... et verè versiculos iste reperitur in libro cap. 15. Legimus autem sane hunc ipsum in Ecclesiastico, cap. 15, v. 20: *Omnis caro (τὴν πρὸ τὴν) ad similem sibi conungeatur, et omnis homo simili sit socialiter. Pergi dicere multas libri Ben Sira sententias commenrorari, et in tract. *Jevanid.* cap. 7, et 8 Rambam prefatione suā ad commentatorum legis, quem prius capitulo 5, 6 et 26, cūjusmodi illē sunt: Multi sint querentes pacem tuam... Uxor bona domum bonum est... quod supra captum tuum est, ne quiesceris... quae omnia apud Ecclesiasticum existant, ut ille notat, cap. 6, v. 6, ministrum: *Muli pacifici sunt tibi, et consiliarius sit tibi una de mille.* Cap. 26, v. 3: *Paro bona mulier bona, in parte invenientem Deum dabitur eis pro factis bonis.* Cap. 5, v. 22: *Aliora te ne quiesceris, et fortiora te ne scrutatus fueris.***

Præterea cùm R. Ghedalij Aben Achyā, auctor libri *Salsched Akhabba* scripisset: *Librum Ecclesiastici dictum compositeus Iosue filium Sarak;* Rabbi Azarias in libro *Moř Enām*, seu, *tamen oculorum*, cap. 27, corrigit ponens *Jesus Ben Sira;* capito autem 22, referit in libro *Ben Sira* sub finem laudes celebrari inter Prophetas et sapientes ceteros Simeoneum justi secundum, sati ostendens *Iesum filium Sirachidem a suis Ben Sira appellari.* Etenim inquit: *Nonna vides in libro Temporum Philonis Alexandrinii Simeoneum justum secundum filium Oniae secundi, qui fuerunt ambo prognati Oniae et Simonei justi primi... Etiam in fine libri Ben Sira, quem scilicet non repelli à sapientibus nostris nisi una manu, inter multos prophetas et Sapientes potentes virtute, quos magnifice retriti cum laude, memoria est huius Simeonis justi, filii Oniae, qui fuit Israelitici sicuti Veneria (stella matutina), et qui in causa illis (Iudeis) fuit liberatio et multiplicavit gloriam Dei nostri.* Et ipse Ben Sira composuit librum tempore illius Simeonis ut scribit Eusebius in suis tabulis. Nolumus tamen librum Proverbiorum Ben Sira, cūjusmodi nunc est, esse ipsiusmet Ecclesiasticum. Nam à Jœdus Hierosolymitanus, a scribis, a Rabbinis multa mutata, detracta, adiecta libro Ben Sira putamus, quod sibi Iero in libro non canonico crediderunt. Atverò nepos summā fide aī librum interpretatus est.

Hac indicasse sufficit, que et opportuna esse dis-putanti contra Hebreos possunt: plurimi autem contendere non interest, sive idem scriptor sit Jesus Sirachides et Ben Sira, sive alter ab altero differat. Procul dubio Jesus Ben Sirach Hebraico eloquio, sive Chaldaico, usus est in scribendo, ex quo ejus nepos in Egyptum profectus, ubi Graeca eloquenta obtinebat, Graecum librum fecit; tum verò Hebreicus textus cepti obsolescere, ac tandem interit. Quoniam deinceps primigenitorum exemplarium loco habiti sunt Graci codices; à Graeci Latinus interpres Latini

verit, unde Vulgatam nostram habemus. Quisnam iste sit, ignoramus: neque enim est Hieronymus, sed alter multò antiquior, cujus versio jam in Ecclesiā usurpabatur ante Hieronymi aetatem. Et Latina quidem isthac interpretatio hodierni Graeco exemplari discrepat, estque in ista aliquantus fusior oratio, quam rem cui cause assignemus non constat. Fortassis Latino interpretari auctor lectus est Graecus codex, ac qui ad nos deuenit; atque hoc verò videtur ratio. Nam et alia cerebatur Augustini et Hieronymi aetate Latina interpretatio hodierni Graeco convenientior, quia et Augustinus et alii Latini Patres usi sunt. Fortassis etiam Latini noster majoris explicacionis causa dilatavit, quia Graecus jejunius dixerat: quæcumque tamen causa sit discrepantia, certè dignitatem interpretationis latine antiquitas commendat.

Sed quā tandem aetate Jesus filius Sirach librum confecit? quod est alterum questionis membrum ab initio propositum. Iste est in disputatione posita, distractus in duas partes chronologis, qui ad duo diversa tempora, pro durarum sententiarum varietate scriptiōnē Ecclesiastici referunt. Quidam consti-tuant Sirachides scriptis temporibus Ptolomei Philadelphi regis Egypti, qui legis interpretanda causa septuaginta Seniores acciuit, cùm sacra Ju-deorum preecesset Eleazarus: quidam verò scripti aetatem revocant ad consequentia tempora, quando Antiochus Epiphanes tenebat Syriam, atque Onias III, Simonis secundi filius, Hierosolymis sacerdos fugebat. Ut lucem huc disputationi afflameremus, necesse est cum regum Egypti, tum summorum Pontificum catalogum ponere.

Itaque in Egypto regnante post Alexandrum Magnum Ptolomei, quos ex cognomento distinguimus, Primus regnavit Ptolomeus Lagi filius, qui successo-rem habuit Philadelphum; Philadelpho successit filius Evergetes, Evergeti Philopator, Philopatori Epiphanes, Epiphani Philometor, Philometori frater Everge-tes alter, alio nomine Physcon, dicitur ventrosus, postquam cum fratre conjunctum imperium aliquot annos habuisset. Utrumque gravi bello lassessivit Antiochus Epiphanes, Judeis infensissimus, qui Syriam occupaverat; compulsi verò a Romanis Egypto discedere, hostili anno Hierosolymam irrumppentis octoginta hominum milia interfecit; quadraginta milia captivos abduxit, totidemque venundedit, lib. 1 Machab., cap 1 et 4. Hac series est regum Egypti, quod ad nostram hanc causam attinet. Ad summos autem pontifices ut veniamus, Jaddus Alexandrum Magnum Hierosolymam ingredientem summus pontifex excepit; post Jaddum pontificatum gessit Onias I, Onias Simon justus, sive Simeon, Simeonem Eleazarum, Eleazarum Manasses, Manassen Onias II, Simonis justi filius, Onias II, Simon II, Simonem secundum Onias III in sacerdotali officio consecutus est.

Ex hac regum Egyptiorum et pontificum Judaeorum serie questionem esse dirimendam interpres, consentiant, his luminibus hic admotis, quibus et auctor librum et interpres prologum consenserunt,

Atverò iisodus prorsus adhibitis causis omnia concludunt contraria. Prima opinionis defensoris ita argumentum instituit. In Prologo scribit nepos, se reporto avi sui Jesu filii Sirach libro in Egypto in octavo et trigesimo anno temporibus Ptolomei Evergetis regis, cùs interpretationem suscepisse. Autor verò capite 50 summis laudibus predicit Simonem Oniae filium, qui pro lege et populo multa praecellere gessit, cumque commendat aetati sue propriam tanquam paulo antea vitâ functum, cum illustrum virorum ad suā usque tempora laudes diceret: *Simon Onias filius Sacerdos Magnus, qui in vita sua suffulsi domum, et in diebus suis corroboravit templum... qui curavit genitem suam, et liberavit eam à perditione, vers. 1 et 4.* Igitur necesse est Sirachides scriptis post pontificatum Simonis, Onias filii ante Ptolomei Evergetis aetatem. Jam si huc cum temporibus Ptolomei Philadelphi regis Egyptiorum et summi Judeorum pontificis Eleazarī componantur, eoque regnante fixum sit, Jesus filium Sirach in Egypto librum confecisse, nihil erit quod non apertissime convenient.

Nam postquam Philadelphus triginta octo integros annos post patris mortem imperium temuerit, et Evergetes filius Egypto potitus est, eo impante illuc se contulit nepos Sirachides, ibique avi sui Jesu librum temporibus Ptolomei Evergetis regis est interpretatus. Avus verò, qui Simonem Onias filium videbat pontificem ante Eleazarum, opportunè omnino sacerdoti sihi cognito praeconium operum et laboris tribuit. Itaque Sirachides temporibus Philadelphi paulo post mortem Simonis justi librum composuit; quoniam spatio interjecto Simonis sacerdotium et Evergetis regnum necesse est scriptores collocare. Præterea Aristeas, in historia septuaginta Interpretum, Jesum quemdam inter eos nominat, qui ab Eleazaro missi operam suam in Hebraicorum codicum interpretationem conlubravit; verisimilimum autem est, illum ipsum esse Jesus filium Sirach auctorem Ecclesiastici. In hunc modum plurimi interpreti disputant.

Verum illud positis principiis concludunt alii, re-gnante Ptolomeo Epiphane in Egypto, vel sub iuri-um regni Philometoris propè finem vite Onias III, quando et Antiochus Epiphanes Syriam tenebat, librum esse editum. Alium enim Simonem Onias filium à Sirachide celebratum, non primum illum Simonem esse justum dictum, fratrem Eleazarum, filium Oniae I, sed Simonem II, Oniae II, filium, qui Antiochus Magno Syria, et Ptolomeo Philopatore Egypti regibus tem-plo prefuit. Evergetem autem in Prologo nominatum, Evergetem II, esse affirmant Physconem, cuius anno trigesimo octavo Hebraici autographi in Graecas litteras facta translatio est. Et iste quidem Simon templi ministerium suscepit anno mundi secundum calculum Usserianum 3785, et viginti annis pontificatus tenuit. Physcon autem Evergetes regno potitus est solus, viuit functio fratre Philometore ann. 3823. Quoniam post annum 3805, in dōm verò propè annum 3829, quando magna orta erat in republi-ca Judaica perturbatio, et reges gentium mali Judæos affercant,

sub Onia III, summo pontifice, scriptorem libri Ecclesiastici floruisse arbitrantur.

Confirmant id totum verbis auctoris in cap. 36, ubi humiliatorem, angustias, clades Iudeice genti illatas, atque alienigenarum principum immanitatem defet, Deum rogans, ut populum suum ab oppressione eripiat, seque illius Deum et Dominum esse potenter omnia perditis inimicis ostendat: *Miserere nostri, Deus, omnium, et respice nos, et ostende nobis lucem miserationis tuarum, et immite timorem tuum super gentes quae non exquisierant te ut, cognoscant quia non est Deus nisi tu, et enarrent magnitudinem tua.* Alleluia manus tua super gentes alienas, ut videant potentiam tuam... Glorifica manus et brachium dextrum. Exulta furem, et effunde iram. Tolle adversarium, et afflige inimicum... Contere caput Principium inimicorum dicentium: Non est alias prater nos... Misere plebi tue, super quam invocatum est nomen tuum; et Israel, quem coquisti primogenito tuo. Misere christi sanctificationis tue Hierusalem, civitati quieti tue. Dicit insuper cap. 51, gratias agere Deo pro divino auxilio sibi prestato, se quiescere ad necem, non esse derelictum in tempore superborum, se à perditione liberatum, eremptum à rege iniquo, et à lingua injusta, se à calumniis impiorum hominum evassisse. Demum et cap. 50, inter cetera egregia Simonis opera commemorant vers. 4, eum gentis sua curam habuisse, campanum à perditione liberasse: atque huc anno ad tempus referri nequent, qui Ptolomeo Philadelphus Aegyptius imperabat, aut Eleazarum sacerdotio fungebatur. Tunc enim omnes sive Hierosolymis, sive in Aegypto et Syria Iudei altissima pace fruabantur; nullus ethni regum injurijs populum Dei læcesserat, nullus Judeum vexabat, nullus odio Religionis acerbo jugo premebat; invero gentium reges sanctam civitatem et templum omnium honore prosequabantur; neque benevolum omni matratur, nisi multo post, quando Simon II res sacras administrabat; tum vero maximè, cum Onias III, pontificis gessit.

Nam anno mundi 3786, Simone II pontifice, cum Ptolomeo Philopator, Aegypti rex, jussisset pro se offerri Deo in templo sacrificium eucharisticum pro relatè insigni de Syris victoria, velleaque oblatu sacrificio Sancta sanctorum ingredi, quo soli summo sacerdoti semel in anno intrare licet, prohibitus sacri loci aditu extrema cum populo, tum templo minabatur, sed fusis ad Deum precibus a Simone, sedata tunc est regis ira; quapropter vero dixi Sirachides gentem suam Simonis operâ ab exordio liberatam. Idem Philopator postea animo repulsus injuriam quam Hierosolymis accepisse sibi videbatur, ultionem spirans Iudeos Alexandrinos elephantum pedibus posteri jussit; quod penitus genus eius sumptum non sit, tamen Iudeis in vita discrimen adductis quantum terrem incurrerit, non est qui non cogitet. Deinde vero omnia in pejus ruerunt copulantur, postquam Onias III per aliquot annos sanctam civitatem in summa tranquillitate rexisset, et sancti loci retinuerit dignitatem. Tum missus est anno mundi 3828, à Se-

leuco filio Antiochi Magni rege Syria (qui tamen usque tum sumptus sacrificiis necessarios ex regio arario sufficerat) Heliodus, qui depositas in templo pecunias, sacri loci majestate contemptâ diriperet; tum cedes fieri ceperunt; tum summus pontifex columnis appeditus est, et proditoris apud regem accusatus. Postea Antiochus Epiphanes omnium regum pessimus Oniam sacerdotem pepulit anno mundi 3829, impio Jasonem suffecto, qui pecunia sibi pontificium dignitatem emerat. Jasoni Menelaus, Menelaus Lysimachus eodem sceleri, nempe majori argenti pactione, regia auctoritate sacerdotium eriperunt: Lysimachus ut pacem pecuniam solveret, templi aerarium diripiebat, quam ob causam lapidibus confectus in templo est. Tunc rex ex internis sacerdotum discordis occasione vexandi populum nactus crudelissime sevit, atque in tantâ rerum perversitate compellebat Iudeos relicitis patris ritibus ad Graecorum mores, instituta et sacra transire, ut fusis lib. 2 Macabaeorum.

Nempe ab his malis quorum partem iam viderat scriptor Ecclesiastici, quando in summum pontificem Oniam iniquius agi coepit est, rogabat Deum, ut populum et templum eriperet, resegue iniquos perderet; rogabat autem in Aegypto, quo se receperat, interea dum Hierosolymis divina omnia atque humana iura perverterebantur. Igitur ex scripto iudicatur aquinus non Ptolomeo Philadelpho regnante, liberum Ecclesiastici esse descriptum anno mundi feri 3750, sed Syria et Iudea ad Syram adiectae imperante Antiochus Epiphane prope Machabeorum tempora, toto seculo lupo, postquam septuaginta Interpretes Graeca Biblia fecerunt. Ad hanc opinionem confirmandam illud quoque accedit, interpretatio Graecum Ecclesiastici anno trigesimo octavo Evergetis regis sumpsisse liberum interpretandum (persuaderi enim nobis non protest trigesimum octavum annum dici ab interprete, ex quo liberum ejus avus compositorum; non vero trigesimum octavum annum regni Evergetis); quod non nisi sub Evergete II, Physconie fieri potuit. Nam primus Evergetes ad summum 26 annis imperavit in Aegypto, Polybius, lib. 2; Justinus, lib. 29, cap. 1; Eusebius, Chron. Alexandr., Epiphanius, hæresi 24; Physcon autem annos 55, solus quidem post fratris Philometoris obitum annos 29, Aegypti principatum tenuit; atvero primum ab anno regni fratris duodecimo erat in regni societatem vocatus, et annos 24 partim in Aegypto, partim Cyrene regnaverat. Quoniam ipsis trigesimum octavum annum regnante ab exordio regni cum fratre intitul, nepos Sirachidis dicere potuit se interpretatione edidisse, anno scilicet 3870, pontifice Joanne Hircano Simonis Machabei filio. Hanc sententiam, si uila tenenda est, retinendam puto, quia ex rebus in Ecclesiastico scriptis, non illis quidem prophetice visis, neque in genere tractatis, sed auctoris sententiis cognitis haerit, et tota coheret cum Machabeorum liberis, in quibus gravissimam populū Iudei angustias propter Ptolomei Philopatoris, Seleuci atque Antiochi Epiphani tyrannidem quasi oculis cernimus.

De quatuor Prophetis majoribus, et vrimum de Isaia.

De propheticis libris dicere aggredientes non verum in ea cognoscendorum auctorum difficultate, quam sapientia in superioribus capitibus experti sumus, quando inventire qui scripissent difficile erat, cum ob rei obscuritatem, tum ob interpretum dissensionem. Libri enim quos tractare suscipimus, praefixum habent nomen Scriptoris certa adeo atque indubitate inscriptione, ut nemo non habeat fidem, qui non sit morosus, neque anima occupate prejudicies. Isaia, Jeremiam, et ceteros sacros prophetas aut scripsisse affirmamus, aut iussisse scribi, nisi potissimum perpetuata et constantia doctrine tam Jeudeorum quam a Christianorum omnium, quorum consensioni vetustissima quis seris temporibus repugnat, ne illa aut summam stultitiam aut summam arrogiam proderet. Itaque constituta Scriptorum veritate, de ipsorum genere, etate, scriptis aliisque istiusmodi causis parca explicamus.

Prophetas, ut plurimum, in duos ordines sive Graeci, sive Latini distribuimus: primum eorum quorum prolixior oratio est, et major dictorum copia, quos haec de causa *majores* vocamus; alterum eorum qui pauciora scripto tradidérunt, appellati *minores* ex brevitate sermonis. In Graeci quidem Scripturis primum locum minores prophetæ tenent, quia, quantum conjecturâ consequi possumus, etiam majorum prophetarum plures ex minoribus aetate sunt superant; Latini contra, quod spectabilius sit opus majorum, majoribus primas deferrunt. Hebrei prophetas, qui maiores vocantur, tres tantum numerant, Iacob, Jeremiam atque Ezechielem; expungunt enim è prophetarum numero Danieliem, quem et in locum a prophetis ceteris separatus rejicunt contra Graecorum et Latinorum custodiendum, qui Danielem quartum ad tres priores adjungunt.

Majorum prophetarum primus est Isaia, isque praestantior ceteris est atque excellentior, in quo prater claritatem generis major quoque emicat viras reverum sublimitas conjuncta cum puritate sermonis. Amosum patrem habuit, quem imperite quidam ab Amos propheta inter minores recensito non distinguunt. Propheta Amos pastor erat et rusticus; Isaia vero ex regia stirpe ortus. Erat enim pater propheta Amos filius regis Joas, frater Amasia regis; unde et Isaia filiam Manassis regi nuptum dedidit, ut Hebrei et Hieronymus tradiderunt; ex quo facile est intelligere, cur in eloquio nihil habuerit ejus rusticitas, que in Amoso Propheta apparuit. Iterum Amosum prophetam anno 25 Oziae prophetae copiæ exploratorem est: Isaia autem expiisse anno 25 ejusdem regis tenet vulgariter opinio, quam consideratus probavit Hieronymus. Quod si verum sit, alter certè altera aetate non præstabilit, nec potius alteri vita functo alter in officio successisse, ut illi arbitrantur, qui Amosum non secundum. Propheta Amos præterea Hieracis est Ὅμηρος; Amos vero pater Isaia γένος: que

diversa scribendi ratio diversitatē et nominum et personarum probare solet. Amosum quidem Isaia patrem prophetam, et ipsum fuisse nonnulli Rabbini censurunt judicantes prophetam non nisi à prophetā natum, ad quorum opinionem et S. Hieronymus accessit vertens duos Isaiae locos in cap. 57 v. 2, et 58 v. 4: *Ad Isam filium Amos prophetam... Isaia filius Amos prophetæ.* Verum Gracius interpres, et Vulgata Latina legunt: *Filium Amos prophetam... filius Amos prophetæ.* ut prophetandi munus filii non patri attributum intelligamus. Revera Hebraicū textū nuditus commodius explicamus, si ad Grazam et Latinam interpretationem accommodemus.

Quo tempore vixerit, divinaque legatione ad populum fumetus sit, sub ipsius libri initium notatur: *Vivio Isiae filii Amos, quam vidit super Judam et Hierusalem in diebus Oziae, Joathan, Achas et Ezechie regum Juda.* Primo vel altero anno Manassis regis Judæa credidit utrum fuisse, idemque octoginta et octo ferè annos ad reges, et ad populum mandata Dei pertulisse; atque ita quidem, ut eorum sententia est, qui cum Hieronymo tenent ab anno 25 Oziae prophetam legationem gessisse: nam qui arbitrantur suscepisse quo anno oblit Ozias, 60 ferè annos ante initium regni Manassis prophetam munere functum tenent. Mortis genus perpetua traditio est sustinuisse atrocissimum, sectionis per medium lignæ serrâ jussu Manassis regis impissimi, quem prophetica libertate impetratis arguebat. Ab Hebreis id summo consensu traditum est, confirmantibus Origene, Justino, Tertulliano, Ambrosio, Hieronymo, Basilio, Augustino, quibus nemo habet probabile quod opponat. In usu fuisse apud Hebreos illud supplicij genus, quis negat? Isam vero eo non affectum contra tot veteres Patres atque Hebreos potissimum scriptores, quos nulla speciosa causa impulsi majores suos fingendo tanti criminis accuseare, qui ratione unquam ostendatur? Quomodo etiam illud Apostoli Pauli de sanctis veteris Testamenti Dei ministris fide vivâ munitis, et crucifixis acerbissimos propter legis observationem perpeditis, quod communiter ad Isaiam referuntur, *secil sunt, Epist. ad Hebr., cap. 11, v. 37, non de Isai pronuntiat, sed ad altero prophetâ pugnabitus?*

Temere igitur communem sententiam infirmare, māritique magis contempnere sibi sumptis. Tostatus, levem illam causam proferens, non usque ad Manassum regem oracula edidisse Isaiam, qui omnia ad Ezechielus usque patrem Manassis concluserit, ut ipse testatur. Quod si nullum oraculum regnante Manasse propheta dixerit, nullam quoque esse potuisse Manasse causam, cur S. Prophetam medium diffundi juleret. Nam primum ignoratur an sub Manassis regno vaticinia desierit Isaia; non scripsit quidem, si quas pronuntiat, prophetas, quas scribere solebat jussus: verum nihil prædictissim Tostatus non efficit. Tum aliud est vaticinari, aliud vitam moreisque hominis reprehendere: in exordio regni Manassis regem mala in sua regno facientem liberimè de improbitate obiungavit: ob id captus est affectusque supplicio, ante-

quam quidquam aut vaticinaretur aut scriberet. Numquid cum ratione pugnat haec tota narratio, ut repugnandum quoque sit Patrum traditioni? Ita enim sentimus, dum veterum Patrum doctrinam recipimus.

Prophetarum autem Isaiae haec distributio ut plurimum esse dicitur. Primi quinque capitibus propheticis continentur sub Ozia regis editio: quod capite sexto vixum scribatur, sub Joathano vixum est, ut commentaris in *Isaiam*, cap. 6, affirmavit Hieronymus, ubi ei corxit, quod in epistola ad Damasum scriperat, nihil à prophetā predicti ceptum esse, donec Ozias moreretur. Que ad finem usque capitis 14 extant, Achazo regnante evenerunt; reliqua ad finem libri ad Ezechiel tempore pertinet. Prater istud prophetarum volumen, in separato codice descripserset res gestas à rege Ozia, quod lib. 2 Paralip., cap. 26, v. 22, indicatur: *Reliqua autem sermonum Oziae priorum et novissimorum scriptis Isaiae filius Amos, propheta, sed inter alia multa prophetarum operis et istud iuris temporum perit, quod si ad nos perveniret, procul dubio ut divinitus afflatum, quippe prophetae sacri, reciperemus.* At librum Ascensionis Isaiae vulgo dictum, quem Hieronymus et Epiphanius nominant; alterum titulo *Visionis Isaiae evulgatum: tertium quoque nomine Celebrem*, de quo Origenes in Epistola ad Julianum Africum scribit, probare non possumus. Ut enim Isaiae prophetias certa auctoritate ad posteros transmissas impium est non suscipere; sic imprudens stultumque obscurus atque ignotus libros sine ullo dignitatem sue testimoniorum in lucem extractos pro sacris habere. Impietatis idcirco et ignorantis Spinozan argumentum canonico Isaiae libro, pro more suo, ut reliqui sacrī detraheantur, ac si ex fragmēntis quibusdam chronicorum regum Iuda atque Israëlis male digestis, nullamque inter se connexionem habentibus inconsuitō quodlibet compegeret Isaiae tributum ab Ezechiel. Quam hominii arroganter tum alibi semper, tum manifestius in hac causā cognoscimus ex his locis ubi narratur prophetam scribendi mandatum à Deo acceptisse cap. 30, v. 8, et res Ezechiel ab Isaiae esse litteris traditas, lib. 2 Paralip., cap. 32, v. 52, quas quidem in capitibus Isaiae 36, 37, 38, 39, habemus.

Sed quas tandem causas proficeret illi philosophos sentientia quae nobilitatem habet? Inexplicabilis prorsus. Sexto, inquit, capite Isaiae fatur se usque tum obmutuisse proper labiorum pollutionem; sequi tum primum vocem Domini audivisse deliberans quem mitteret: *Vox militi, quia tacit, quia vir pollutus labiis ego sum.... Et audi vi vocem Domini dicens: quem mittam?.... Et dixit: Vade.... Itaque nulum ante verbum Isaiae protulerat, neque divino mandato ad regem Oziam vel populum fuerat ablegatos: prima propterea quinque capita Isaiae auctorem non habent. Inscitè omnino. Primo enim, quia Isaiae, nisi quo anno mortuus est Ozias, missum non patuit in propheticis munus, consequenter ponunt quinque priore libri capita res completi à Prophétā vias, Joathane rege; idcirco et loco suo dimota esse, atque si ordo temporis et ratio habeatur, post sexum caput*

Neque vero præterire possunt quod ignorare non debuit disputer argutus, septuaginta Interpretes illud, *quia tacit, veritatem, et ratiōnē, quia dolore punctus sum, quod est deplorans infirmitatem suam et doloris sensum exprimitur, quia dignus non sit, proprie oris impunitatem, vixum tam extimum narrare: Targum Jonathan: Va mīhi quia peccare, quoniam vir peccator sum ad incrépandum; Syrum interpretet: stupens sum; Arabem: Audax sum, id est, fui corruscus stupore, et nesciens loqui; vel etiā humili sim labio, audeo dicere à me vixum esse Dominiū; Hebreos plenimodo interpretari, Τίτος 2, hei mīhi, quia excusus sum, id est, perī, actum est de me; peccator enim et pollutus Dominum vidi; quibus verbis propheta fortassis popularē opinionem attingebat credentium continuo moritorum, qui Deum vidisset; peccator presertim, et qui inter peccatores versaretur. Propterea et Manue Pater Samsonis Judic. cap. 43, v. 23, viso angelo Dei, dixit ad uxorem suam: Morte moriemur, quia vidimus Dominum. Verius autem, cum ob vehementiam vocis Seraphin clamantiam visisset propheta superluminaria cardinum templi moveri, totamque sanctam domum crasso fumo operari, eoque signo intellexisset Deum templo, quod populi scleribus contaminabatur, excludere parare, moxque divina ira ignem effusum iri, timore gravissimo perirens ex peccatorum surorum consideratione, ac gentis sua perversitate, putavit se quoque Dei iudicis tanto apparatu sibi declaratis unā cum indigno populo intercepimus, apud quem parē adeo horribilis suis proficerat. Hanc potissimum interpretationem qui probat, expeditior est illiō ab argumento, quod ab una nudagine voce pravo sensu intellecta pendet.*

Multò minus nos prement quae subjicit, primis quinque capitibus materialē de Hierosolymitanō excidio temporibus Oziae non convenire; aut Isaiam in libris Paralipomenon rerum ab Ozia gestarum scriptorum dicit; nihil vero de gestis Oziae in primis quinque capitibus haberet; aut nullam esse partium voluminis conjunctionem, nullum ordinem; credi propterea non posse dissentim, et in litteris versatissimum virum, qualis erat Isaiae, tam perturbatum orationem edidisse. Enimvero Hierosolymitanam cladem prophetico spiritu providit Isaiae sub Ozia, eamque futuram de-

munitavīt; non vero illatam historicē exposuit. Nihil aparte de rebus ab Ozia gestis quinque priora capita exhibere ultrō damus; sed Ozia rerum historiam separatim mandata litteris jam diximus: iustio autem propheticā volumen referri visiones in dictis Oziae animo propheta objectas. Denique aliud est eruditum virum historias scribere, rerum memoriam complecti, contextos casus, coherentes, sibique invicem successentes perspicua oratione persequi; aliud divino spiritali abruptum prophetas edere, absurda, obscura, futura ab eventibus explicanda, siccō, et gravi dicendi genere, abruptū sermonibus, et sententiis involvere. Unum inīdū istud est ex indiciis, mode colligatur, acutorem, ut divino spiritu agatur, cūm loqueretur ita et eodem plenum fuisse, cūm scriberet: utque inter res ipsas, quae per diuinā voluntate menti propheticā obversabantur, vix illa erat distributio; sic et sermonis contumaciam et colligationem ultimā in vaticiniis scribendis vix esse servatam. Ceterum quis unquam prophetarum explicatiūs de Iudeo populo, de viciniis genibus, de occupatiōe urbis Hierosolymae, de Babylonica captiōe, deque reditu in patriam locutus est unquam? quis de gentium vocazione ad fidem, de Judeorum reprobatione, de Christi Domini vitā, doctrina, cruciatio, supplicio, regno, Ecclesiis constitutio, ac stabilitate copiosius aut manifestius vaticinando disseruit ut, Hieronymi iudicio, non tam ventura provide quām praeterita narrare, atque Evangelista potius quām prophetē munera explice videatur? Si hac indicia sunt hominis multa simile delectu et partium nūxi infarcient, dicat iam Spinoza unde eruditum scriptorem et scientiam literarum judicabimus?

ARTICULUS XVII.

De Jeremias Propheta, Lamentationibus et Epistolā.

Isaiae visiones consequitur liber predictionum Jeremias filii Helicei de genere sacerdotali, viculo Anathoth proprie Hierusalem in terra Benjamin. Vaticinari sancus vir corpori adhuc adolescenti anno 15 Josie regis, an. mundi 5575, secundum Husserium, perrexitque Deus virum docere, cūque eventua ostendere, Joachaz, Joachim, Iechoniam c. Sedecia regnabit; tunc post urbis excidium, et populi captiōem nec modo contra Hierosolymam et Iudecum populum, sed et contra Egyptios, Philistigos, Ammonitas, Moabitas, Idumeos, et Balylonios vaticinia edidit: ad hujusmodi enim officium, antequam ē matris utero exiret, Deus ipsum destinārat, et veluti consecraverat. Non fuit autem propheta cum exercitu Babylonum deportatus: sed cūm in Iudea mansisset terra extitum ploratorum, abstractus inde est contra Dei voluntatem à Johanne cum populi reliqui proficente in Agyptum, ubi tristia et lugubria Agyptis cecinīt, et suorummet, quos graviter reprehendebat, invidiam subiit; quamobrem lapidibus oppressus dicitur interisse: quō fortassis spectavit Apostolus Paulus, epist. ad Hebr., cap. 41, v. 37, dicens de veteribus Dei pontiis inter celera: *Lapidibus casti sunt, Virginem*